

WEISS-MERHAUT-VOŠICKI ILI POGLED U KOPRIVNIČKO IZDAVAŠTVO U PRVIM DESETLJEĆIMA 20. STOLJEĆA

WEISS-MERHAUT-VOŠICKI OR PERSPECTIVES OF PUBLISHING TRADE IN KOPRIVNICA IN THE FIRST DECADES OF THE 20TH CENTURY

Marko GREGUR

Klub za starije osobe Mariška
Koprivnica
gregur.marko@gmail.com

Primljeno / Received: 5. 4. 2019.

Prihvaćeno / Accepted: 31. 5. 2019.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC: 655.41:930.85(497.525.1Koprivnica)
"190/194"(091)

929Weiss, L.

929Merhaut, J.

929Vošicki, V.

SAŽETAK

Koprivničko nakladništvo obilježio je češki doseljenik Vinko Vošicki koji je posao preuzeo od Jaroslava Merhauta. Iako se dosad uglavnom pisalo kako su njih dvojica u Koprivnicu stigla zajedno, ovaj rad pokazuje da je Merhaut stigao prvi, iz Bjelovara, a Vošicki kasnije, iz Češke. Rad se bavi utjecajima i poveznicama između bjelovarskog nakladnika Lavoslava Weissa, Merhauta i Vošickog. Donosi Merhautovo djelovanje u Hrvatskoj i dolazak u Koprivnicu, kao i ulogu te suradnju Pavla Rakoša s trojicom spomenutih tiskara. Godinama je poznata korespondencija između Vošickog i Krležę, kao i ona između Vošickog i Cesarca, ali osim toga nije bilo poznato mnogo dokumentacije koja bi rasvijetljavala Vošickijev dolazak i djelovanje. Stoga je upravo novopronađena dokumentacija temelj rada. U prvom redu riječ je o korespondenciji Weissa i Merhauta s prevoditeljem i piscem Rakošem, pronađena u Državnom arhivu u Osijeku¹, kao i dokumentacija o Merhautu iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu. Time je pojašnjen Merhautov dolazak u Koprivnicu, teškoće koje su imali u poslovanju, poput čestog nedostatka i visoke cijene papira, a pojavljuje se i novo ime koje (barem) neizravno utječe na koprivničko nakladništvo, ono Lavoslava Weissa.

Ključne riječi: nakladništvo, Koprivnica, Merhaut, Vošicki, Weiss

Key words: publishing trade, Koprivnica, Merhaut, Vošicki, Weiss

UVOD

Podravsko, a samim time i koprivničko nakladništvo 20. stoljeća, nesumnjivo je obilježio češki doseljenik Vinko Vošicki, koji je u Koprivnici samostalno djelovao od 1911. do 1947. godine kad mu komunističke vlasti (iako je tijekom rata tiskao partizanski propagandni materijal) oduzimaju tiskaru i izbacuju ga iz kuće.

Iako je iza njega ostalo mnogo sačuvanih naslova koje je neumorno objavljivao u nizu biblioteka kao što su *Zbirka znamenitih djela* ili *Svjetska biblioteka*, kao i popularne nakladničke nizove za djecu Tako vam je bilo nekoć i Petar Juranić, o njegovu se privatnom životu i razlozima dolaska zasad ne zna mnogo. Osim sačuvane korespondencije s Krležom i Cesarcom koja je obrađena i dan na uvid javnosti

¹ Autor se zahvaljuje dr. Draženu Kušenu, ravnatelju Državnog arhiva u Osijeku i Ziti Jukić, voditeljici Odjela za sređivanje i obradu arhivskog gradiva društvenih službi, osobnih i obiteljskih fondova i zbirke matičnih knjiga, na pomoći i ustupanju materijala.

praktički nikakva privatna korespondencija koja bi osvjetlila njegovo djelovanje nije bila pronađena i obrađena. Kao osoba koja je značajnije surađivala s Vošickim u dosadašnjoj se literaturi još spominje koprivnički akademski slikar Stjepan Kukec, no bilo je i drugih, a kao najvažniji pojavljuje se osječki književnik i prevoditelj Pavao Rakoš².

U ovom ću radu pokušati odgovoriti koja je poveznica između Merhauta i Vošickog, za koje se najčešće pisalo da su u Koprivnicu došli zajedno, ulogu Pavla Rakoša u djelovanju obojice tiskara i napose o utjecaju koju je u prvom redu na Merhauta, a posljedično i na Vošickog, imao bjelovarski nakladnik Lavoslav Weiss.

U tome ću se u prvom redu služiti pismima koja su sačuvana u ostavštini Pavla Rakoša, a riječ je o korespondenciji koja sadržava pisma sve trojice spomenutih tiskara.

WEISS-MERHAUT-VOŠICKI

Iz autobiografskog, činovničkog teksta *Moj životopis* koji je Vošicki napisao u posljednjim godinama života, vjerojatno za nekakve administrativne potrebe, dok je radio kao poslovođa u nacionaliziranoj tiskari, saznajemo da je pučku školu završio u mjestu rođenja, kao i trogodišnju građansku školu, nakon čega je stupio u naukovanje u jednu knjižaru i papirnicu u Kolínu, gdje je istodobno polazio dva razreda trgovačke škole. Nakon završetka naukovanja radio je kao knjižarski knjigovođa u Příbramu te Mladoj Boleslavi, nakon čega je 1906. otišao na odsluženje vojnog roka, a o svom odlasku piše: »Iza svršenog vojničkog roka god. 1909. došao sam u Koprivnicu, gdje sam u zajednici sa knjižarom Jaroslavom Merhautom otvorio knjižaru i papirnicu, a nakon šest mjeseci već sam osnovao malu tiskaru.«³

Dr. Leander Brozović, osnivač i prvi ravnatelj koprivničkog muzeja te jedan od najboljih Vošickijevih prijatelja u svojoj je knjizi *Grada za povijest Koprivnice* također zapisao da je Vošicki te 1909. godine zajedno s Jaroslavom Merhautom otvorio knjižaru i papirnicu (Brozović 1978: 126). Izgledno je međutim da je Vošicki ovdje malo uljepšavao stvari, a dr. Brozović ponovio ono što mu je prijatelj rekao. Tome ću se vratiti nešto kasnije, u poglavlju koje će se baviti njegovim počecima.

Zahvaljujući sačuvanoj korespondenciji književnika i prevoditelja Pavla Rakoša s Vošickim, ali jednako tako i Merhautom te Lavoslavom Weissom, možemo promatrati rad i djelovanje Vošickog u, na neki način, povezanoj liniji Weiss-Merhaut-Vošicki, gdje je Rakoš točka koja povezuje, i tako si

Slika 1. Vošicki u atelieru Milan Savić

² Pavao Rakoš, prevoditelj, književnik (najpoznatiji pseudonim mu je Selim Rakošev), činovnik gradskog redarstva u Osijeku, rođio se u Srijemskim Karlovcima 9. siječnja 1877. godine u seljačkoj obitelji Matije i Julke Rakoš. Pučku školu i gimnaziju završava u rodnom mjestu. Nakon gimnazije završio je učiteljski tečaj u Đakovu i višu gospodarsku školu u Križevcima. Nakon školovanja neko vrijeme bio je učitelj u selu Neštinu (kotar Ilok), odakle je prešao u službu činovnika gradskog redarstva pri gradskom poglavarstvu u Osijeku, 1923. godine bio je čak predsjednik gradske policije. Od mladosti se bavi književnošću. Ljubav prema »piskaranju« – kako je njegov rad nazivao otac Matija – zahvaljuje prije svega intelektualnoj sredini svog djetinjstva i školovanja u Karlovcima, a ljubav prema slobodi (kako tvrdi: Radićevac i opozicionist) naslijedio je, po vlastitom priznanju, od oca. Prvi njegov prijevod Čehovljevog Nedela objavljen je 1897. godine u Brankovom kolu u Srijemskim Karlovcima, ali je aktivno surađivao gotovo u svim značajnim hrvatskim novinama i časopisima (Hrvatski dnevnik, Sarajevo; Pobratim, Zagreb; Dom i svijet, Zagreb; Prosvjeta, Zagreb; Danica, Zagreb; Jadranska vila, Omiš; Književni prilog, Osijek, itd.). Pisao je pjesme, pripovjetke, »crtice«, ali i novinske članke o aktualnim društvenim i književnim pitanjima. Najpoznatiji su mu ipak prijevodi (prema njegovom podatku objavio ih je oko 1 700), s kojima je stekao velike zasluge u promoviranju i upoznavanju domaćeg čitateljstva s ruskom, poljskom, češkom i slovačkom književnošću. Za svoj prevodilački rad primio je i nagradu čeških vlasti. (http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_14665, 30. travnja 2018. 18:50)

³ Životopis Vinka Vošickog od 14. prosinca 1952. Izvor: Muzej grada Koprivnice.

između ostaloga predložiti uvjete u kojima Vošicki započine svoje poslovanje te djeluje tijekom i neposredno nakon 1. Svjetskog rata. Stoga ću u ovom radu koristiti i njihova pisma, koja nam daju nove podatke o djelovanju svakoga ponaosob, ali ukazuju i na opće društvene uvjete i trendove koji tih godina utječu na njihove živote i poslovanje.

JAROSLAV MERHAUT

Kad se govori o Vošickom nemoguće je ne govoriti i o Jaroslavu Merhautu kao njegovu prethodniku i prijatelju, moguće i čovjeku na čiji je poziv došao u Koprivnicu.

Jaroslav Merhaut rođen je 3. kolovoza 1883. godine u češkom mjestu Poděbrady, pedesetak kilometara udaljenom od Praga, gdje je i kršten deset dana kasnije.⁴ Bio je dakle oko godinu i pol stariji od Vošickog (r. 24.2. 1885.) i moguće je da su se poznavali iz škole (Merhautovo rodno mjesto dvadesetak je kilometara udaljeno od Kolína) ili knjižarskih krugova i da je Vošicki došao na njegov poziv. Merhaut je međutim, došao barem četiri godine ranije. Prema *Svjedočbi čudorednosti*, broj 57 iz 1907. koju je potpisao bjelovarski gradski načelnik, Merhaut je od 1905. do 1907. radio kao knjižarski pomoćnik u Bjelovaru.⁵ Tek nakon Bjelovara dolazi u Koprivnicu gdje dobiva obrtnu iskaznicu i počinje s poslom, i to ne sam, već u partnerstvu s Lavoslavom Weissom! Iskaznica je izdana 19. ožujka 1907. pod rednim brojem 1899. za »tjeranje trgovine, kolportaža knjiga, trgovina muzikalija, papira, knjiga, pisaćeg i pisarničkog materijala i na tu trgovinu odnoseće stvari, u gradu Koprivnici« što se vidi u dopisu gradonačelnika Vargovića.⁶ Ovdje su zanimljive dvije stvari, a prva je da je u opis aktivnosti poduzeća uvrštena kolportaža knjiga, što je zapravo ekspresna reakcija tiskarskoga dvojca. »Naime, nakon pobjede Hrvatsko-srpske koalicije na izborima (u svibnju 1906.), njezina je vlada u rujnu stavila izvan snage Khuenov Zakon o tisku (iz g. 1903.), a Hrvatski je sabor 15. 3. 1907. donio novi, znatno liberalniji zakon o štampi. Njime je ponovno uvedena porota u novinskim sporovima, ukinuta je kaucija za pokretanje listova i uspostavljena kolportaža, čime je dan znatan zamah informativnom novinstvu.« (Lipovčan, 2010: 927). To je bilo od velikog značaja za novine i prilična liberalizacija u odnosu na prijašnji zakon, jer kod prodaje na ulici od kolportera policija nije mogla pratiti tko kupuje novine, dok se ranije prodaja vršila putem pretplate pa bi u slučaju da se u listu pojavi neki neugodni članak za državu policija lako mogla identificirati čitatelje i po potrebi ih okriviti da financiraju protudržavnu djelatnost. (Stipčević, 2008: 185). Drugo, mnogo zanimljivije, je da u samoj obrtnoj iskaznici, izdanoj istoga dana, stoji da su »Jaroslav Merhaut i Lavoslav Weis stanovnici u Koprivnici (kurziv M. G.) prijavili [su] propisno da u području grada Koprivnice namjeravaju tjerati trgovinu...«⁷ O čemu se ovdje točno radi trebat će još istražiti, ali Weis te 1907. nije bio stanovnik Koprivnice već Bjelovara. Ime Lavoslava Weissa ne nalazi se u koprivničkim matičnim knjigama u razdoblju u kojemu je trebao biti rođen, o čemu ću govoriti kasnije. Moguće je da je Weiss kasnije došao i dio života boravio u Koprivnici, ali to će još trebati istražiti. Osim u spomenutim dokumentima nema nikakvih do sada pronađenih zapisa o ovom partner-

Slika 2. Vošicki sa sinom Borisom (oko 1935.)

⁴ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (Dalje: HDA), HR-HDA-786-Razne obitelji. Krsni list Jaroslava Merhauta.

⁵ HDA, HR-HDA-786-Razne obitelji. Svjedočba čudorednosti za Jaroslava Merhauta od 21. veljače 1907.

⁶ HDA, HR-HDA-786-Razne obitelji. Dopis gradonačelnika Vargovića o izdavanju obrtne iskaznice za Jaroslava Merhauta i Lavoslava Weisa izdana od koprivničkog gradonačelnika Vargovića.

⁷ HDA, HR-HDA-786-Razne obitelji. Obrtna iskaznica Jaroslava Merhauta i Lavoslava Weisa.

Slika 3. Vošicki sa suprugom Marijom (rođenom Pavleковиć)

zvalo »J. Merhaut hrvatska knjižara, trgovina muzikalija i papirnica«, a imao je bogato skladište razglednica, molitvenika, pisaćeg papira i potrepština za sve urede, trgovačkih knjiga, spomenara, pomodnih listova, lijepih knjiga, zabavnih i poučnih, kao i romana i kalendara, zatim školske knjige i sav školski pisači i risači materijal, a nabavljao je i sve vrste štambilja i pečata.¹²

Gradsko poglavarstvo Koprivnice 1915. godine izdaje Merhautu potvrdu u kojoj piše da je u gradu od 1906. do 1911. godine vodio trgovinu papira i viktualija i kroz to vrijeme plaćao porez¹³, također ne spominjući nikakve partnere. Uglavnom, nakon Bjelovara i Koprivnice, Merhaut odlazi u Zagreb, u kojemu boravi od 14. veljače 1911.¹⁴ Tamo je bio aktivan u društvenom životu češke manjine, odnosno uključio se u aktivnosti oko izgradnje Čehoslovačke narodne kuće. Čehoslovačka *obec* napravila je fond za izgradnju kuće, za koju su se sredstva počela skupljati nakon završetka 1. Svjetskog rata, u što je bilo uključeno i drugo češko društvo, Češka *beseda*, a fondom za izgradnju kuće upravljao je Merhaut. (Špalková 2016: 21). Godine 1920. pokretala se češka škola, a đaci su se mogli u nju upisivati u Merhautovoj knjižari u Marovskoj 23. (Špalková 2016: 28).

Merhaut je očito bio karakter koji se je znao dopasti i istaknuti, što potvrđuje činjenica da su mu dali upravljati fondom i novčanim sredstvima, a izgleda da je inače bio spretan u financijama, za razliku od Vošickog – tako primjerice za vrijeme rata, 1917. godine, u Pragu potpisuje ugovor o kupnji kuće u Čelakovicama¹⁵, 30-ak kilometara sjeveroistočno od Praga, za iznos od 18 500 kruna.

stvu, baš kao ni o partnerstvu Merhauta i Vošickog. Činjenica je samo da Vošicki preuzima knjižaru od Merhauta koji odlazi u Zagreb. Tamo dogovara preuzimanje tiskare od Lavoslava Kleina, o čemu svjedoči Kleinovo pismo⁸ naslovljeno na Jaroslava Merhauta u Zagrebu, u kojemu piše: »Pozivajući se na naš osobni razgovor o preuzimanju moje knjižare i papirnice dajem Vam slijedeće na znanje. Knjižara i papirnica nalaze se u Jurišićevoj ulici broj 3. plaća K 2 650- godišnje najamnine.« Nisam našao podatak je li Merhaut preuzeo tu knjižaru, ali zna se da je u srpnju 1914. imao knjižaru u Marovskoj ulici na broju 23 (današnja Masarykova)⁹, i da je prije toga poslovao u Frankopanskoj ulici na broju 6¹⁰, a jedno je vrijeme knjižaru imao i na Savskoj cesti broj 5.¹¹ Poduzeće se

⁸ HDA, HR-HDA-786-Razne obitelji. Pismo Lavoslava Kleina Jaroslavu Merhautu od 22. veljače 1911.

⁹ Državni arhiv u Osijeku (Dalje:DAOS), HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 10. srpnja 1914.,

¹⁰ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 23. travnja 1917.

¹¹ Ta je adresa navedena u knjizi *Češko-hrvatski rječnik* koji je sastavio Merhaut. Knjiga je vjerojatno objavljena 20-ih godina 20. stoljeća, a u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici sačuvano je i Merhautovo izdanje iz 1941. Rječnik je u novije vrijeme reizdala Naklada Nediljko Dominović (1998. i 2001.)

¹² DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 10. srpnja 1917.

¹³ HDA, HR-HDA-786-Razne obitelji. Svjedodžba Gradskog poglavarstva u Koprivnici Jaroslavu Merhautu o vođenju trgovine papirom i viktualija od 27. studenog 1915.

¹⁴ HDA, HR-HDA-786-Razne obitelji. Uredovna svjedočba Kr. Redarstvenog povjereništva za grad Zagreb, br. 984-1915. Jaroslavu Merhautu

¹⁵ HDA, HR-HDA-786-Razne obitelji. Kupoprodajni ugovor između Anne Horove i Jaroslava Merhauta, sklopljen u Pragu 28. srpnja 1917.

Zanimljivo je da kod ove kupoprodaje Anna Horová izjavljuje da je papir potpisao Merhaut, koji se identificirao putovnicom izdanom u Zagrebu 20. srpnja 1917., a čiji je identitet potvrdio i čovjek kojeg osobno poznaje, koji je rekao da je on knjižar u Zagrebu i Pragu. Je li on doista poslovao i u Pragu, ili je to omaška, nešto je što bi svakako trebalo istražiti, a čime se nisam bavio u okviru ovog rada.

Nekoliko godina kasnije, 1924., u vrijeme teške gospodarske situacije, Merhaut opet investira – za 200 000 dinara kupuje kuću koja se sastoji od 4 stana na adresi Pantovčak br. 6, s time da prodavatelj ima obavezu urediti stan u prizemlju do 1. studenoga 1924., kako bi se kupac Merhaut mogao useliti, a preostala tri stana još pune tri godine ostaju na raspolaganju prodavatelju, koji ih za to vrijeme može iznajmljivati.¹⁶ Stanove je iznajmljivao i Merhaut. Sačuvana su dva ugovora – prvi iz 1937.¹⁷ (koji je vrijedio još i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj) te drugi iz 1941.¹⁸

Očito se već u nekoliko godina boravka u Zagrebu uključio u umjetničke krugove pa tako 1916. izdaje knjižicu Koste Strajnića¹⁹ *Umjetnost i žena* (posvećenu koprivničanki Ivki barunici Ožegović) koju je ilustrirao velikan hrvatske likovne umjetnosti Ljubo Babić²⁰, a dvanaest godina kasnije, 9. kolovoza 1928., dan nakon što Stjepan Radić umre od posljedica atentata u beogradskoj Narodnoj skupštini, šalje dopisnicu njegovoj supruzi Mariji, izražavajući joj sućut.²¹ Dopisnica, koja na prednjoj strani ima samo njegovo ime i prezime, te u sljedećem redu riječ *knjižar* zanimljiva je i stoga što je prekrivena adresa Pantovčak 6 i napisana adresa Mesnička ul. 9. Moguće je da je na toj adresi imao knjižaru. Druga zanimljivost je činjenica da se nije potpisao već je umjesto toga, ispod riječi *odani* stavio određeni znak što govori o njegovu oprezu u tim teškim političkim vremenima u kojima se lako završavalo u zatvoru.²² Merhaut je imao razloga za oprez jer je već imao zatvorsko iskustvo iz vremena Austro-Ugarske, kad je bio pritvoren zbog, kako piše, denuncijacije.²³

¹⁶ HDA, HR-HDA-786-Razne obitelji. Kupoprodajni ugovor između Nikole Zubića i Jaroslava Merhauta od 10. listopada 1924.

¹⁷ HDA, HR-HDA-786-Razne obitelji. Ugovor o zakupu između Margarete Matasić i Jaroslava Merhauta od 28. kolovoza 1937.

¹⁸ HDA, HR-HDA-786-Razne obitelji. Ugovor o najmu stana-lokala između Dragutina Cingulina i Jaroslava Merhauta od 1. veljače 1941.

¹⁹ »Strajnić, Kosta, hrvatski slikar i likovni kritičar (Križevci, 29. V. 1887 – Dubrovnik, 23. VII. 1977). Slikarstvo studirao u Zagrebu, Beču i Münchenu, a povijest umjetnosti u Beču i Parizu. U Dubrovniku radio kao konzervator starina (1928–45) i ravnatelj Umjetničke galerije (1945–48), kojoj je bio utemeljitelj i donator. U tom je gradu oko sebe okupio mlade slikare (A. Masle, Đ. Pulitika, I. Dulčić i dr.) podučavajući ih ekspresionističko-kolorističkomu slikarstvu.« (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58305>, pristupljeno 4. kolovoza 2018. 13:18).

²⁰ »Slikar, scenograf i kostimograf, grafičar, likovni pedagog i kritičar, povjesničar umjetnosti, muzealac, književnik, urednik Ljubo Babić bio je između dva rata i sve do sedamdesetih godina prošloga stoljeća jedna od središnjih i najutjecajnijih osobnosti hrvatske likovne scene. Babićevi su stavovi, zahvaljujući širokom spektru djelovanja i velikoj osobnoj angažiranosti, često presudno utjecali na obilježja nacionalne umjetnosti toga vremena. Uviđajući nužnost uključivanja hrvatske umjetnosti u suvremeni europski kontekst i mogućnost stvaranja specifičnog likovnog izraza kao hrvatskog doprinosa europskoj umjetnosti, Babić je nedvojbeno bio međašni promotor nacionalnog likovnog izraza i epohalna pojava hrvatske kulture i umjetnosti 20. stoljeća. Interdisciplinarno obrazovan i višestruko nadaren Ljubo Babić postaje u trećem i četvrtom desetljeću 20. stoljeća slikarski autoritet par excellence i značajni sukreator zlatnih godina zagrebačkog kazališnog života. Kao likovni pisac i kritičar te predavač i muzealac bio je agilni »kulturtreger«, vrsni »popularizator« i tumač umjetnosti te u muzejskim ili izložbenim postavima najpouzdaniji interpretator hrvatske likovne baštine. Brojni su Babićevi plakati, ilustracije i grafike imali inovatorsko značenje, a osobito je uspješan bio u opremi knjiga. Sudjelovao je u osnivanju Hrvatskog proljetnog salona (1916), Nezavisne grupe hrvatskih umjetnika (1923), Grupe četvorice (1928), Grupe trojice (1929), Grupe hrvatskih umjetnika (1936) i Hrvatskih umjetnika (1939).« (<http://www.moderna-galerija.hr/ljubo-babic/>, pristupljeno 4. kolovoza 2018. 13:25).

²¹ Dopisnica Jaroslava Merhauta Mariji Radić od 9. kolovoza 1928. Hrvatski državni arhiv. Fond HR-HDA-815-2, Marija Radić supruga, 2.4. Korespondencija.

²² Isto.

²³ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Merhaut piše Rakošu: »Na cj. Vašu današnju dopisnicu javljam Vam, da sam imao do jučer knjižaru zatvorenu a sam se nalazio u istražnom zatvoru radi jedne denuncijacije.« Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 12. rujna 1914.

Merhaut je bio sposoban čovjek koji je za razliku od Vošickog vodio puno više brige o materijalnom statusu. Odakle mu novac za kupnje kuća kad znamo koliko su ostali tiskari bili u teškoj financijskoj situaciji, ostaje pod upitnikom. Otac mu je bio kožarski pomoćnik²⁴ pa teško da je mogao imati neko veliko nasljedstvo, a osim toga pitanje je bi li dolazio u Bjelovar i Koprivnicu da je bio bogataški sin. K tome, u tih prvih nekoliko godina Merhaut nije imao razvijenu izdavačku djelatnost pa tako na dopisnici iz prosinca 1914., kad je već četiri godine djelovao u Zagrebu, kao izdanja svoje knjižare navodi tek šest knjiga²⁵, a nije djelovao ni kao tiskar, za razliku od Vošickog ili Weissa. Bio je »samo« knjižar i izdavač, a knjige su se tiskale u drugim tiskarama što se vidi na njegovim izdanjima.²⁶ Ipak, u naredne dvije godine, do početka 1917., pojačao je izdavačku djelatnost pa tako na popisu knjiga objavljenom u siječnju 1917.²⁷ navodi 16 knjiga (među njima su sad i autori poput Andrejeva, Vrhlickog, Jiráseka i Čecha Svatopluka, ali i Donadinija i Ogrizovića, kao i priručnici *Zdravlje i moral* Orlića te *Poznavanje reklame* Arhanića, a uz knjigu za učenje njemačkog na popisu je i *Za mjesec dana ruski* Choma-Dowskog) ratni zemljovid *Dardanela* i 10 sveščića kojima nema navedenog autora, ali po naslovima se vidi da je riječ o pustolovnim zgodama koje se uglavnom tiču Divljeg zapada (*Golubovo pero*, *kćerka poglavice Sioux-Indijanaca*, Čarobnica ili bijela djevojka *Menuitari-Indijanaca*, *Crnčeva osve-ta*), a jedna je o Inkama (*U ruševinama Inkine palače*), odnosno tematski su podudarne s pustolovnim romanima Karla Maya, kojeg je Merhaut objavio još 1911., a za koga je prava kasnije imao Vošicki. Merhaut je osim toga sastavio i češko-hrvatski rječnik koji je na 600-tinjak stranica otisnuo na finom, tankom papiru. Također, važan Merhautov doprinos hrvatsko-češkim vezama je i *Češko-hrvatski rječnik* koji je sam sastavio i objavio, a u kojemu možemo pronaći i njegovu sliku.²⁸

Iz svega je jasno da je Merhaut sam, odnosno možda s Weissom, ali svakako bez Vošickog otvorio koprivnički knjižaru te mu je 1911. prepustio, a sam otišao u Zagreb. Njih su dvojica i dalje ostala u kontaktu.

PISMA JAROSLAVA MERHAUTA PAVLU RAKOŠU

Korespondencija između Rakoša i Merhauta, odnosno, pisma potonjeg prevoditelju Rakošu sastoji se od 17 pisama i dopisnica, koje datiraju iz razdoblja od 11. studenog 1913. do 14. travnja 1923. Riječ je o suradnji između izdavača i prevoditelja u rasponu dužem od desetljeća, s time da nema sačuvanih pisama nakon siječnja 1917. pa sve do pisma od 25. listopada 1922. Iz pisama se mogu iščitati problemi s kojima su se tih godina izdavači susretali i pratiti vrijeme objavljivanja pojedinih knjiga, a za ovaj rad posebno su zanimljivi podaci iz kojih se može vidjeti mogući utjecaj Merhauta na Vošickog (i obrnuto), njihova moguća povezanost u godinama nakon Merhautovog odlaska iz Koprivnice²⁹ i neke druge stvari, koje se tiču samog poslovanja, a iz kojih se, komparacijom s pismima Vošickog i Weissa Rakošu iz istog razdoblja, mogu razjasniti neke stvari, poput nabave klišēja.

²⁴ HDA, Fond HR-HDA-786-Razne obitelji. Krsni list Jaroslava Merhauta.

²⁵ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. To su knjige: *Vinnetou ili crveni gentleman* K. Maya, *Ljubakanje* R. Mandl, *Spolne bolesti* P. Krištofa, *U tudjim službama*. Iz češke anabaze A. Jiráseka, *Lažni barun*. *Lakrdija u 2 čina za diletantska društva*, Devidea i *Za 50 sati njemački*, H. Brankovića. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 14. prosinca 1914.

²⁶ Tako je primjerice roman *Bakica* češke autorice Božene Němcove tiskala *Kraljevska zemaljska tiskara*, *U tudjim službama* Aloisa Jiráseka Hrvatska tiskara d.d., Češko-hrvatski rječnik Jaroslava Merhauta Štamparija Grafika, a ilustrirane romane Julesa Vernea *Zvijezda juga* i *Crna Indija* tiskara *Merkantile*. Arhiv autora.

²⁷ Popis se nalazi na koricama romana *Bakica* Božene Němcove. Pogovor, odnosno biografija autorica koju je napisao Merhaut, datirana je s 1. siječnja 1917., a u noti koju je Merhaut poslao Rakošu 16. siječnja 1917. piše mu da mu šalje 20 primjeraka tog romana.

²⁸ Arhiva autora.

²⁹ Boris Vošicki rekao mi je da su njih dvojica bili prijatelji i da je po završetku II. svjetskog rata, kad mu je trebao šestar koji je bilo teško nabaviti, otac poslao u Merhautovu knjižaru. (Telefonski razgovor s Borisom Vošickim, 9. rujna 2018.)

Prva dopisnica datira iz studenog 1913.³⁰, ali po tonu pisma vidi se da korespondencija traje već neko vrijeme. Nema nekih uobičajenih izraza poštovanja, upoznavanja s onim s čime se bavi, koji su planovi i moguće suradnje. Upravo suprotno – Merhaut ga pita nije li možda već završio prijevod romana *U tudjim službama* Aloisa Jiráseka (koji će objaviti 1914. godine) i može li mu iz ilustriranog izdanja pribaviti slike od vlasnika i posuditi jer ih ne može dobiti od nakladnika. Piše i da će časopis *Hrvat* također tiskati njegov rukopis u novoj godini.

U drugoj dopisnici³¹, Merhaut piše da je sve dogovoreno s tiskarom, samo treba naručiti papir, odrediti veličinu i pisati za klišeje. Rukopis je objavljen u *Hrvatu*, ali Merhaut ga opet moli da mu posudi ilustrirano izdanje kako bi mogao odrediti veličinu slika jer ga ne može dobiti od češkog izdavača (u prvom pismu piše da je rasprodano tako da je možda to razlog, ili mu ga izdavač ipak ne želi ustupiti) jer mu se ne sviđa širina retka u *Hrvatu*.

U sljedećoj, trećoj dopisnici³², napisanoj četiri dana kasnije, Merhaut piše da je primio poslanu knjigu i da će odmah pisati Šimačeku da mu posudi klišeje, a otprilike dva tjedna kasnije piše mu da je njihova stvar već skoro uređena i da će u tisak u ponedjeljak, a uspio je dobiti i slike od Šimačka: »Izdanje će imati jedno 10 slika, jer neće Šimaček više za badava posuditi, a i za ove morao sam mu poslati jamčevinu od K 150.- u gotovom, da ih točno vratim.«³³

Peti list, ovaj put pismo, Merhaut šalje nakon više od dva mjeseca, 10. srpnja 1914.³⁴ U međuvremenu, nadvojvoda Frano Ferdinand ubijen je u Sarajevu 28. lipnja i Austro-Ugarska sprema ultimatum Kraljevini Srbiji. Merhaut se ničega od toga ne dotiče, kao da se ništa nije dogodilo. Piše samo da knjiga još nije gotova – preostalo je otisnuti još dva arka. Traži Rakoša Jirásekovu fotografiju koju će staviti u izlog koji će »samo njegovim djelom aranžirati«.³⁵ Dalje kaže da će jedan primjerak dati posebno uvezati i poslati autoru pa piše da će uzeti još neke Rakoševe prijevode, ali prvo želi vidjeti kako će proći Jirásek. Ovaj mu je nudio Zeyera, kojeg Vošicki žudi izdati, ali ga Merhaut hladnokrvo, iz posve poslovnih razloga odbija: »Zeyera držim da je malo težak za publiku i onda za sada veliki roman, jer volim izdati nešto primjerenije srednjem staležu, pa znam da i Vam je stalo do toga da se knjiga dade što više razširiti.«³⁶ Piše da za tisak sprema Vernea i desetak manjih pripovijesti za mladež. Na kraju piše da mora nastaviti s objavljivanjem Vinnetoua od kojeg fale još dvije knjige i da će uzeti neki Rakošev prijevod, »i to od nekog češkog pisca«.³⁷

U kolovozu knjiga još nije gotova. Merhaut piše da je prije više od tjedan dana poslao na reviziju zadnji arak, ali ništa nije dobio nazad. »Molim da mi ju s [?] platom vratite.«³⁸ Ton je ove dopisnice nervozan, sasvim drugačiji od prethodne, uobičajene korespondencije, i očito je da je Merhaut u nekom problemu. To je vrijeme u kojemu je započeo Prvi svjetski rat, objavom rata Austro-Ugarske Srbiji 28. srpnja 1914., vrijeme je političke i svake druge napetosti i vrijeme u kojemu Merhaut, niti dva mjeseca kasnije, nakratko završi u zatvoru. U sljedećoj dopisnici sam piše Rakošu: »Na cj. Vašu današnju dopisnicu javljam Vam, da sam imao do jučer knjižaru zatvorenu a sam se nalazio i istražnom zatvoru radi

³⁰ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 11. studenoga 1913.

³¹ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 23. travnja 1914.

³² DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 27. travnja 1914.

³³ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 7. svibnja 1914.

³⁴ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 10. srpnja 1914.,

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 7. kolovoza 1914.,

jedne denuncijacije.«³⁹ Nažalost ne odaje koliko je dugo bio u zatvoru te bi to trebalo dodatno istražiti u okviru nekog drugog rada. Ipak, da stvari nisu sasvim benigne odaje i to što kaže da će Jirásekov roman uskoro biti gotov, ali da prije svršetka rata neće ići u distribuciju. Prema tome vidimo dvije stvari – da je i Merhaut podlegao općem uvjerenju da će rat završiti u veoma kratkom roku, i što je za ovaj slučaj važnije, da se ozbiljno uplašio. Naime, ironije radi, i na samoj dopisnici koju je poslao, kao jedna od knjiga koje je izdala njegova knjižara naveden je i Jirásekov roman *U tudjim službama*.⁴⁰ Mora se reći da je Merhaut inače bio prilično smion. Tako je u spomenutom pogovoru romanu *Bakica*, kad je rat bio tek na vremenskoj polovici, 1. siječnja 1917. o autorici napisao: »Svoje je prve pjesme, pisane njemački, spalila. Kasnije, u Pragu, ojačala se njezina narodna svijest.« (Němcova 1917: 218-219). Jirásekov roman ipak je uskoro dao u distribuciju, a prethodni reci bili su izgleda samo posljedica pojačanog straha. Na kraju dopisnice žali se kako s tom knjigom ima »kvara« preko 3 000 kruna, koje će bogzna kad uspjeti nadoknaditi. Brzo, moglo bi se zaključiti prema nekretninama koje će kupiti.

Merhaut se, prema sačuvanoj korespondenciji, opet javlja u prosincu iste godine.⁴¹ Piše: »Na cj. vašu dopisnicu javljam Vam da na žalost novinstvo vrlo neprijazno stvar primilo. Ne znam zašto!?«⁴² Nezadovoljan je tiskarom koja ga je »izravno ogulila«, a ne zna pošteno ni slike tiskati, te kaže kako s njima više neće raditi, ali tako neće moći ni preuzimati odnosno pretiskivati tekstove iz Hrvata, sve dok će se tiskati u toj tiskari. Piše kako zbog male naklade i finijeg papira cijena nije mogla biti niža i kako mu neće moći poslati obećanih 10 primjeraka. Za kraj piše: »Hvala Bogu nisam uzet u vojništo te ću malo više nove knjige izdati. Poslovi idu sada vrlo slabo.«⁴³

U sljedećoj sačuvanoj dopisnici, od 12. lipnja 1915. odgovara kako neće ništa tiskati dok traje rat jer su papir i tisak skupi. Međutim, pita Rakoša je li spreman napisati češku vježbenicu za Hrvate.⁴⁴ Ovaj će to očito odbiti, ali će Merhaut vježbenicu objaviti. Pod naslovom *Lahko i brzo češki*, sastavit će je J. Matić (Verne 19??: 211). Do početka 1917. objavit će još i priručnike za učenje njemačkog, španjolskog i ruskog (Němcova 1917: 222), a nešto kasnije i sam će sastaviti i objaviti Češko-hrvatski rječnik.

Gotovo godinu dana kasnije, 20. svibnja 1916. Merhaut se opet žali na skupoću papira i kako ne može objaviti »ništa većeg«. Moli ga da mu prevede Sienkiewiczovo djelo i kaže da bi volio »vidjeti« *Bakicu*.⁴⁵

Novu dopisnicu Merhaut piše 20.(?) srpnja 1916.⁴⁶ Primio je šest Rakoševih rukopisa što znači da intenzivno surađuju. Šalje mu jedan »Ruski« na dar⁴⁷ i, što je važno, Jirásekovu knjigu *Filosofská historie*. Rakoš je knjigu preveo, ali Merhaut je izgleda nije objavio, odnosno nema sačuvanog primjerka, niti je vidljiva na popisima u drugim njegovim izdanjima, ali zato ju je nekoliko godina kasnije, 1921., objavio Vošicki! U nakladničkom nizu *Svjetska biblioteka* izašla je kao svezak broj 43-44. (Arcybašev 1922: 157) Također, iste godine knjigu objavljuje Središnjica češko-jugoslavenske naklade J. Herejk. Možda je Merhaut imao veze s ovim izdanjem, ali ostaje činjenica da se u sve upleo Vošicki. Je li on preuzeo tekst uslijed kasnijeg Merhautovog odustajanja ili su se njih dvojica nešto dogovarala, ne može

³⁹ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 12. rujna 1914.,

⁴⁰ Isto.

⁴¹ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 14. prosinca 1914.

⁴² Isto.

⁴³ Isto

⁴⁴ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 12. lipnja 1915.

⁴⁵ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 20. svibnja 1916.

⁴⁶ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 20. srpnja 1916.

⁴⁷ Vjerojatno knjiga za *Mjesec dana ruski*, čiji je autor Vasilij Choma-Dowski.

se reći, međutim vidljivo je da u sljedeće četiri dopisnice poslane u kratkom razdoblju (tri do kraja kolovoza, a četvrta 30. listopada 1916) Merhaut mijenja ton i da prigovara Rakošu, nakon čega korespondencija prestaje (ili nije sačuvana), te nakon toga postoje još po jedna dopisnica iz 1922. i 1923. godine. U obje se žali da njegove prijevode još ima na zalihi (opet *Bakica* i *U tudjim službama*), kao i knjige od Dujaka (za kojeg je Rakoš također prevodio) te mu kaže da bi »mogao trebati rukopis knjižar V. Vošicki u Koprivnici za 'Svjetsku biblioteku'«!⁴⁸ Izgleda da se Merhaut ljutio na Rakoša, vjerojatno osjećao i prevarenim te htio pokazati da zna što je ovaj radio. Njihova suradnja te 1916. doživljava krah i upravo tada kreće intenzivnija suradnja i prepiska između Rakoša i Vošickog.

U spomenutim dopisnicama Merhaut tako piše kako je naručio prijevod Sienkiewicza, ali nije dobio ni prijevod ni odgovora. Kaže kako voli sam birati prijevode, »jer nije svaka stvar za svako vrijeme«. Također piše da »mora ostati stvar tako dugo tajna dok nije izašla ispod tiska. Ne da bi odmah drugi dan moguće svaki znao što ću izdavati«.⁴⁹ U dopisnici od 31. kolovoza 1916. kaže kako je pročitao *Baku* i kako je odmah daje u tisak, čim je do kraja pročitao. Piše mu da *Filozofsku hitoriju* svakako prevede, kad bude imao vremena, jer nije za nju sila.⁵⁰ Sljedeća dopisnica datirana je s 30. listopada 1916. U njoj piše kako *Baka* još leži kod njega jer mu je tiskara vratila knjigu koju mora ispravljati, što je problem jer mu je korektor kao vojnik nekamo premješten. To ga je očito razljutilo jer piše: »Sve ostale rukopise vraćam Vam jer bi ih morao isto tako ispravljati, te volim radje što drugo štampati, nego voditi takvu brigu kao sada. Zeyera sam prema originalu sravnjivao, morao bi se isto ispravljati. Prevodite što tražim i [jedna riječ nečitko] onda uzmem, za ovakove prevode ne mogu se zagrijati, niti opet ovakovu brigu imati. Ili dobar prevod ili ništa. Kada će biti [B]aka štampana neznam sam do sada, a rado bi već htio imati mira s tim pritužbama tiskare.«⁵¹ Tu je došlo do razmimoilaženja i upravo iz tog vremena, 23. listopada 1916. datira prvo Vošickijevo pismo Rakošu, u kojemu piše kako bi Zeyerove stvari *Andrija Černišev* i *Jan Marija Plojhar* odmah preuzeo, a ostalo početkom iduće godine⁵². U siječnju 1917. Merhaut piše da mu šalje ostatak honorara i 20 komada *Bakice* čime je potpuno udovoljio njihovoj pogodbi⁵³, što je i čitav sadržaj. Ni slova o tome kako je knjiga konačno gotova, neka naznaka zadovoljstva ili veselja.

Nakon prekida od preko pet godina, zagrebački nakladnik odgovara Rakošu: »Odgovarajuć na cj. Vašu dopisnicu saopćujem Vam, da imadem za sada silesiju rukopisa za štampu priredjenih i još nekoje u radnji tako da mi nije moguće od ponudjenih išto upotriebiti. Bakice i U tudjim službama imadem još uvijek mnogo na skladištu, kao i knjige od Dujaka. Moguće bi mogao trebati rukopis knjižar V. Vošicki u Koprivnici za 'Svjetsku biblioteku'«.⁵⁴

Konačno, u posljednjoj sačuvanoj dopisnici, Merhaut opet odbija njegovu ponudu u jednoj rečenici, pišući da za sada ne treba novih rukopisa, i ne kaže da će ga tražiti da mu pošalje kad dođe na red.⁵⁵

⁴⁸ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 25. listopada 1922.

⁴⁹ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 17. kolovoza 1916.

⁵⁰ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 31. kolovoza 1916.

⁵¹ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 30. listopada 1916.

⁵² DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Vinka Vošickog Pavlu Rakošu od 23. listopada 1916.

⁵³ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 16. siječnja 1917.

⁵⁴ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 25. listopada 1922.

⁵⁵ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 14. travnja 1923.

LAVOSLAV WEISS

U *koprivničkim* dokumentima prezime je pisano s jednim slovom »s« na kraju, međutim ispravno je Weiss, što se može vidjeti na više mjesta, između ostalog i na memorandumima pisama koja je uputio Rakošu ili na pečatu tvrtke, kao i na vlastoručnom potpisu na tim pismima.⁵⁶ Tiskar Jakob Fleischmann umro je u listopadu 1902., a godinu dana nakon njegove smrti tvrtka je opet protokolirana, pod nazivom »J. Fleischmann nasljed. Lav. Weiss, knjižarski, knjigotiskarski i knjigovežki posao u Belovaru« (Medar 2007: 164-165). Weiss dakle od 1903. godine do 7. lipnja 1918. godine kad piše pismo Rakošu⁵⁷, posjeduje tiskaru u Bjelovaru. Budući da je Merhaut u Koprivnicu došao iz Bjelovara, za pretpostaviti je da su radili zajedno i da su iz nekog razloga zajedno otvorili tiskaru u Koprivnici, ali Weiss je živio i radio u Bjelovaru. Štoviše, bio je izuzetno aktivan tiskar pun novih ideja, koje su morale utjecati na Merhauta, a posljedično i na Vošickog.

Weiss je rođen negdje 1870. godine⁵⁸, što znači da je tiskaru preuzeo s 33 godine, nešto više nego što će imati Merhaut i Vošicki, kad pokrenu vlastite tiskare i knjižare. Bez sumnje je bio agilan i sposoban poduzetnik. Na najranijem sačuvanom pismu koje je poslao Rakošu u srpnju 1914. godine vidimo da iza njegovog imena stoje nakladna knjižara, prodaja školskih knjiga i pisanki, tiskara, knjižara, papirnica, otpremna kuća, knjigovežnica kao i da je izdavač i vlasnik novina *Nezavisnost*, ali i da se bavio prodajom božićnog nakita (kao jedina trgovina te struke u zemlji), da je bio otpremna kuća za novosti, električnih i vatrometnih predmeta, merkur-registratora, šarolograf, proizvođač slavenskih kalendara i fotograf. Čak je na memorandumu imao tri fotografije svoje radnje, koja je izgledala prilično impresivno i za pojmove današnjih knjižara.⁵⁹ »[...] knjižara Lavoslava Weissa, potpuno nalikuje knjižarama zapadnog razvijenog svijeta onoga vremena. Weiss širi djelatnost knjižare, što možemo zaključiti iz oglasa u kojima se navode usluge knjižare i donose bogati popisi knjiga različitih izdavača. [...] Knjižara se reklamira kao 'velegradska', u njoj se mogu naći knjige iz engleske, talijanske, francuske i njemačke književnosti. Uz knjige, nude se i časopisi, note, glazbeni instrumenti, pisači strojevi, karte, papiri i dr.« (Renić i Gatalica, 2016: 247).

Također, na memorandumu je imao istaknuto »previšnje odlikovanje Njeg. Veličanstva Franje Josipa I.«, zbog čega je vjerojatno i uspio biti k. u. k., odnosno carski i kraljevski vojni dobavljač⁶⁰, iako je dakako moguće i obrnuto, da je odlikovanje dobio kao dobavljač.

Weiss je svakako mogao služiti kao uzor Vošickom jer je podizao standarde, pratio književnu produkciju i razlikovao tržišne segmente, odnosno čitateljsku populaciju, čemu je i sam bio posvećen. Renić i Gatalica pišu: »Među prvim bjelovarskim tiskarima Weiss se ističe i kvantitetom i kvalitetom korištenih ilustracija i fotografija te višebojnim tiskom. Svoja tiskarska umijeća pokazao je na brojnim izložbama. Znamo da je 1910. Sudjelovao na *Prvoj izložbi tiskanica i novina* u Zagrebačkom zboru, organiziranoj u povodu 40 godina Hrvatskoga tipografskog društva. Njegov je rad cijenjen, pa se u stručnim glasilima navodi njegovo tiskarsko umijeće kao uzor drugim tiskarima. Mnoga djela objavljena u Weissovoj tiskari obilježena su lijepo oblikovanim znakom tiskare – monogramom. Iako većina

⁵⁶ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pisma Lavoslava Weissa upućena Pavlu Rakošu dio su Rakoševa legata Državnom arhivu u Osijeku. Riječ je o ukupno 14 pisama napisanih u razdoblju od 3. srpnja 1914. do 7. lipnja 1918. Njima su u fondu pridodani pismo i dopisnica Miroslava Svobode, napisana u razdoblju od 16. ožujka 1919. do 26. travnja 1919., kao i sedam pisama i/ili dopisnica koja je Rakošu poslao Filip Lipšić, napisana u razdoblju od 9. svibnja 1920. do 3. siječnja 1924. Rakoš je ta pisma držao skupa jer su oni bili nasljednici Weissove tiskare, s kojima je nastavio surađivati.

⁵⁷ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 7. lipnja 1918.

⁵⁸ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. U pismu upućenom Rakošu 1. srpnja 1915. piše kako bi unatoč svojih 45 godina mogao biti pozvan u vojsku.

⁵⁹ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 3. srpnja 1914.,

⁶⁰ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Miroslava Svobode Pavlu Rakošu od 26. travnja 1919.

knjiga ima mekani uvez, Weiss pažnju kupaca privlači ilustriranim ovitcima i brojnim secesijskim, uglavnom florističkim motivima i viticama.» (Renić i Gatalica 2016: 246).

Prema Zorki Renić i Tini Gatalica, Weiss je najplodnije razdoblje imao tijekom Prvog svjetskog rata, nakon kojeg mu se gubi trag. Djela koja objavljuje često se bave ratnom tematikom, kako poezija i proza, a objavljuje i zbirku ratnih izvješća, novinskih članaka, pisama s bojišta i sjećanja vojnika pod nazivom *Hrvati u ratu za slobodu 1914./1915.* Objavljuje i prijevodnu književnost, autore kao što su Gogolj, Strindberg, Tolstoj, Turgenjev ali i Knut Hamsun te Selma Lagerlöf. (Renić i Gatalica 2016: 249). Također, počinje objavljivati trivijalnu književnost, a već početkom stoljeća objavljivao je slikovnice po čemu je bio među pionirima, jer je do početka 20. stoljeća u Hrvatskoj objavljeno svega dvadesetak slikovnica. Dakako da je objavljivao i knjige za djecu i mlade – štoviše zasebnu nakladničku cjelinu za djecu i mlade *Knjižnica za mladež i puk* pokrenuo je već 1905. godine., a velik broj knjiga za djecu i mlade objavio je tijekom Prvog svjetskog rata. (Renić i Gatalica 2016: 249-251).

Posebno široko odabirao je naslove stručno-znanstvenog tipa, često priručnike i udžbenike. Prva stručna knjiga koju je tiskao je *Alkohol – otrov*, dakle iz područja medicine ili javnog zdravstva, a objavio ju je 1904. godine. Objavljivao je knjige iz povijesti, povijesne biografije (knjiga za *Kralja i dom* objavljena 1908. donosi životopise 230 hrvatskih generala), već spomenute medicine i zdravstva, kemije, kao i priručnike za obrazovanje odraslih (s čime je počeo 1905.). Također je 1917. godine objavio knjigu *Počelnica njemačkoga jezika za odrasle*, a zanimljivi su i Weissovi priručnici za poljoprivredu. On naime pokreće nakladničku cjelinu *Knjižnica za zimske gospodarske škole* u okviru koje objavljuje, primjerice, *Predavanja iz ratarstva, bilinogojstva i livadarstva* (1909.) i *Predavanja iz stočarstva* (1910.). Tu je nakladničku cjelinu pokrenuo za potrebe Kraljevskog gospodarskog i šumarskog učilišta u Križevcima, koje pak održava zimske gospodarske škole, kakva je 1910. godine održana i u Koprivnici. Uz to, Weiss je bio prvi koji je objavio knjigu o upravnom pravu na hrvatskom jeziku (*Upravno pravo Kraljevina Hrvatske i Slavonije s obzirom na Ustav*), 1911. godine.

Financijski najisplativiji poslovi bili su tiskanje kalendara i godišnjih izvješća škola i Županije. Prva takva publikacija bila je godišnje izvješće Kraljevske realne gimnazije, 1903. godine, s čime je nastavio sve do 1918. godine, otisnuvši ukupno njih šesnaest, a u gotovo istom razdoblju, od 1903. do 1917. godine otisnuo je trinaest županijskih izvješća. Uz to, sva su društva imala zakonsku obavezu tiskati vlastita pravila, što je također bio Weissov posao, a najviše takvih publikacija vezano je uz nekoliko društava, među kojima je i *Hrvatski sokol*. (Renić i Gatalica 2016: 252-256). Kao i danas, izdavaštvo je najsigurnije prihode imalo u poslovanju s državnim ili regionalnim jedinicama vlasti i njihovim institucijama i ustanovama te pučkoj literaturi, koja je jedan od nosivih dijelova kalendara, čemu se mogu dodati razglednice koje je također tiskao.

Weiss je bio i novinski nakladnik i urednik. U petnaest godina djelovanja u njegovoj je tiskari izlazilo šest novina, a on sam pokrenuo je dvoje: *Bjelovarski Vjesnik*, koji je izlazio od 1904. do 1906. godine i *Nezavisnost: bjelovarsko-križevački vjesnik*, tjednik koji se održao veoma dugo, od 1906. pa sve do 1935. godine. Tijekom Prvog svjetskog rata također je svakodnevno objavljivao letak *Vijesti sa ratišta*. (Renić i Gatalica 2016: 256).

Prave vizionarske projekte Weiss je realizirao kad je riječ o stručnim časopisima. Godine 1913. Pokreće *Kinematografski vjesnik*, prvi filmski, i kinematografski stručni časopis u Hrvatskoj. [...] Nadalje, godine 1913. u Weissovoj tiskari izlazi i prvi stručni časopis koji se bavi turističkom promidžbom i razvojem turizma, tada zvanom industrija stranaca u Hrvatskoj. Riječ je o *Glasilu za promet stranaca u Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni, Hercegovini i Dalmaciji*. Weiss je bio urednik, nakladnik i tiskar tog važnog izdanja. Časopis se dijelio besplatno diljem Austro-Ugarske, Švicarske, Njemačke i Balkana, a naklada je bila nevjerojatnih 10 000 primjeraka.» (Renić i Gatalica 2016: 257). Uz sve to, Weiss je kao i ostali tiskari, tiskao plakate, letke i pozivnice, a tiskao je i prvi turistički plan Bjelovara, 1912. godine. (Renić i Gatalica 2016: 258).

PISMA LAVOSLAVA WEISSA PAVLU RAKOŠU

Korespondencija Lavoslava Weissa i Pavla Rakoša sastoji se od 11 dopisnica i 3 pisma koja je Weiss uputio Rakošu u razdoblju od 3. srpnja 1914. do 7. lipnja 1918. Izgleda da je to početak korespondencije i suradnje, jer Weiss piše: »U posjedu cij. Vaše dopisnice od jučer šaljem Vam istom poštom željenu knjigu, te Vas ujedno izvješćujem, da u načelu nisam protiv toga, da preuzmem Vaše rukopise u koliko je nade, da ćemo se glede honorara pogoditi«⁶¹. Weiss piše da je *prođu* naše literature minimalna da je čudo da se uopće neki nakladnici još time bave, te dodaje da bi, što se rukopisa tiče, najradije uzeo omladinski sadržaj odnosno onakav »koji je prikladan za djecu do 10 i 12. godine, a naravi da je poučno pripovijedalačke odnosno priče.«⁶² Iz ovog se vidi da je Weiss već tada razlikovao publiku i veoma dobro znao što želi, kao što će nekoliko godina kasnije znati i Vošicki. Drugo pismo je zanimljivo jer se opet pojavljuje Zeyer – Rakoš mu je naime između ostalih djela ponudio i ona Arcybaševa i Zeyera.⁶³ Weiss mu 16. srpnja 1914. piše da mu pošalje Arcybaševa i Zeyera, nakon što je 10. srpnja Merhaut napisao dopisnicu kako smatra da je Zeyer pretežak. S obzirom da je razlika tek nekoliko dana moguće je da je Rakoš prijevođe istodobno nudio većem broju nakladnika. Weiss, kao što je vidljivo i kod Merhauta, u sljedećim dopisnicama pokušava ostaviti dojam kao da prijevođe uzima iz prijateljstva, praktički kao uslugu. Tako u sljedećoj dopisnici piše: »Molim samo jeftine cijene, jer pravo rekuć, ne imam osobite volje, već hoću da Vam susrećem.«⁶⁴ Čini se kao da kao poslovni čovjek pokušava dobiti povoljniju cijenu, što još jače dolazi do izražaja u sljedećem odgovoru. U podužem pismu od 1. srpnja 1915., Weiss se žali kako u nezgodan trenutak raspolaže s malim brojem radnika jer je baš trebao početi raditi županijsko izvješće. To je bio posao od kojega je, uz tiskanje kalendara, imao najveću financijsku dobit, a od 1903. tiskao je sva gimnazijska izvješća i trinaest županijskih (Renić i Gatalica 2016: 255), a prema njegovim riječima za njega mu je trebalo 5-6 tjedana.⁶⁵ Dalje piše kako s time kasni i kako neće skoro izdavati knjige te nastavlja: »Ja dakle taj rukopis zasad nemogu trebati, kad će to biti, nije mi danas poznato, jer u kolovozu imadem otpremu vanjskih škola materijalom, a u rujnu se i [dvije riječi nečitko] da ću unatoč svoji 45 godina, kao [i]služeni čovjek, u vojništvo. Da Vam međutim Vaše stanje olakšam, pripravan sam ipak, ne stvari radi, već radi Vas, da uzmem svih pet rukopisa«.⁶⁶ Ispada da mu čini uslugu, ali u sljedećim recima vidi se razlika između Vošickog i Weissa, koji ima izraženiju poslovnu stranu. Nastavljajući rečenicu piše: »...nu kako iz daleka ne mogu prosuditi kad ću ih moći štampati, odlučio sam radi gubitka kamata dati za njih 3 x 30 = 90, 1 x 20 = 20, 1 x 40 = 40, ukupno K 150.- te Vam taj iznos, ako ste sporazuman, odmah isplatiti, uz to po 50 primj. poslati. Ne mojte misliti, da mi je svrha cijenkanje, da pače, meni bi bilo milije, ako ne pristajete, jer mi je novac sada potreban za škol. knjige. Pristajete li ipak, tad će mi novac mrtav ležati.«⁶⁷ Za kraj pisma, *post scriptum*, piše: »Naravski da nisam rukopise ni pregledao, već se posve uzdam u čestito Vaše ime.«⁶⁸ Weiss se ovdje pokazuje kao izraziti poslovni čovjek, koji gleda kako za što niži iznos dobiti prijevođe, ali činjenica je da su vremena teška i da je raditi gotovo nemoguće, što se vidjelo i iz Merhautovih, a vidjet će se iz Vošickijevih pisama. Tako u dopisnici od 10. studenog 1915. bjelovarski nakladnik piše da njegov rukopis još stoji jer ne može dobiti dosta ljudi i da mu, iz susretljivosti, čak i vojnici pomažu raditi⁶⁹, a situacija

⁶¹ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 3. srpnja 1914.

⁶² Isto.

⁶³ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 16. srpnja 1914.

⁶⁴ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 20. lipnja 1915.

⁶⁵ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 1. srpnja 1915.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 10.

nije bolja ni u srpnju iduće godine. 14. srpnja 1917. piše Rakošu: »Sve što mi preveste, poznato mi je, nu koja korist, kad ne mogu dobiti slagare, pa mi tako zapinje i trgov. posao, ne samo izdavački; žao mi je i kamata za novac od rukopisa, ali si pomoći ne mogu ni sebi, ni drugomu.«⁷⁰ Rukopisi koje je platio stajali su mu dakle godinu dana neiskorišteni, a koliki je nedostatak radne snage vidi se i po njegovu pitanju na kraju dopisnice kad ga pita nema li kojim slučajem u Osijeku ili okolici koji slagar?⁷¹ Ujesen iste godine, rukopisi su još stajali. Weiss je sada imao posla, ali knjige nije tiskao. U dopisnici od 4. listopada 1916. piše: »Budite uvjereni, kad bi mi bilo moguće, da bih se i sam rad riješio svojih rukopisa, kojih imam za 7 knjiga, već u vlastitom interesu radi prodje, ali što ću, kad neide te neide; uvijek drugi prešni poslovi vojnički, mlinski, aprovizacije⁷², itd. što ne smije zaostati. Čim će mi biti moguće, vjerujte, da ću se smjesta primiti posla, a da će to biti još ove godine, za to jamčim.«⁷³ Međutim, krajem prosinca stvar se još nije pomaknula. 20. prosinca 1916. izdavač prevoditelju piše kako mu je u interesu što prije izdati njegove prijevode, ali da to ide teško zbog nedostatka osoblja i da čim jednog nadoknadi, već drugi mora ići u vojsku.⁷⁴ Konačno, u dopisnici od 28. veljače 1917. obavješćuje ga da će njegov prijevod *Mladost* idućeg tjedna biti dotisnut i da će mu poslati primjerke, međutim, više se ne radi o 50 primjeraka, kako mu je ranije ponudio, već svega 20.⁷⁵ Moguće je da se smanjila planirana naklada pa time i broj autorskih (prevoditeljskih) primjeraka. Nadalje piše kako toliko puta spomenutu *Bakicu* ima na prodaji što znači da je upoznat s onime što radi Merhaut, i kako mu se nijedan slagar nije javio, a prijeko mu je potreban.⁷⁶ Uz ove »opravdane« poteškoće koji otežavaju svaku suradnju, u narednim mjesecima nemaju sreće ni s književnom kritikom, zbog čega je Weiss ljut. Naime, 6. lipnja 1917. u dopisnici piše kako mu šalje 5 već adresiranih primjeraka djela *Mladost*, i moli da ih prosljedi na recenziju, tako da izgleda kao da ih šalje on sam.⁷⁷ Stvar nije prošla dobro pa Weiss piše: »Nijesam ni ja nigdje čitao dotičnu recenziju, a to me i ogorčuje te uopće neću više ništa kupovati, jer provinc[ijski]. pisci, ni prov[incijski]. nakladnici ne valjaju. Do konca ovoga mjeseca sam za poslom, početkom srpnja počet ću, a valjda i nastaviti Vaše stvari, da se toga posla jednoč riješim, pa onda 'šlus'! Nek se zagrebčani tove, oni to mogu trebati, jer im nije nikad dosta.«⁷⁸ Ova dopisnica je važna jer ukazuje na rizik koji su imali izdavači, okrenuti isključivo tržištu (uz suradnju s državom i njenim institucijama) i pokazuje na izraženi odnos centar-provincija, odnosno činjenicu da je iz provincije bilo znatno teže voditi poslovanje, te je stoga sve ono što su napravili Weiss i Vošicki, još značajnije. U kolovozu iste godine Weiss piše Rakošu da se izvoli strpiti i da će njegove stvari izaći čim dođu

studenog 1915.

⁷⁰ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 14. srpnja 1916.

⁷¹ Isto.

⁷² Aprovizacija (a2⁻ + lat. *provisio*: skrb), djelatnost države koja u kriznim razdobljima građanima osigurava minimum prehrambenih i drugih potrepština; također i ustanova koja se bavi opskrbom. Aprovizacija se redovito primjenjuje u ratnim prilikama, pri čemu se provodi racioniranje namirnica i drugih potrepština (cigareta, tekstila) da bi se zadovoljile minimalne životne potrebe svih građana. Postupak je iznimno skup (kartice, točkice i dr.), izložen mogućnostima velikih malverzacija pa se rijetko primjenjuje. Na području Hrvatske aprovizacija se u tijeku XX. st. primjenjivala 1915–19. i 1940–52. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3412>, pristupljeno 3. listopada 2018. 21:07)

⁷³ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 4. listopada 1916.

⁷⁴ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 20. prosinca 1916.

⁷⁵ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 28. veljače 1917.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 6. svibnja 1917.

⁷⁸ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 9. lipnja 1917.

na red, jer je zaposlen vojničkim poslovima te ne stigne ništa tiskati⁷⁹, a u prosincu je otisnuta Zeyerova *Darja*. Tim povodom piše kako mu je prije 8 do 10 dana poslao 50 primjeraka spomenutog naslova i moli ga da »po mogućnosti u zagreb[ačkim]. listovima pravi[te] reklamu«.⁸⁰ U lipnju iduće, 1918. godine Weiss piše posljednju sačuvanu dopisnicu: »Na žalost ni ja ne mogu u drugi rog puhati, nego svi drugi. Nema papira! Ova je sablast naša dnevna pratilica. Što ćemo. Imam rukopisa sijaset, osim Vaših, što sam ih preuzeo, da olakšam bijedu dotičnima, pa neka leže, doći će na red kasnije. Nema druge, već strpiti se, žalosno doduše, ali gola istina.«⁸¹ Kao što znamo, nikada nisu došli na red, barem ne kod Weissa, jer mu se 1918. godine gubi svaki trag (Renić i Gatalica 2016: 259). Je li Weiss skončao tragično ili je jednostavno negdje otišao prema Renić i Gatalici još je uvijek nepoznato, ali opet zahvaljujući Rakošu i njegovu legatu Državnom arhivu u Osijeku, možemo vidjeti da su njegovi nasljednici Miroslav Svoboda (još jedan Čeh) i drugi pisali kako su primili njegovu dopisnicu naslovljenu na Weissa i kako su slobodni priopćiti mu da se on povukao u mirovinu i da su posve preuzeli posao.⁸² Nešto više od mjesec dana kasnije Svoboda šalje pismo u kojem piše da je Arcibašev ugledao svjetlo dana, kojeg su napola gotovog preuzeli od Weissa i dodaje kako na dosadašnje dopisnice nije mogao dobiti redovan odgovor jer su pregovori s Weissom dugo trajali, prema čemu Weiss nije iz Bjelovara otišao preko noći. Dalje, Svoboda piše kako će mu dati 75 primjeraka knjige *Mihaljova savjest* kad se rukopis objavi, ali kaže da će knjiga malo pričekati »dok se osvjedočimo što kane zagrebački izdavači učiniti pogledno na preveliku sadašnju skupo[ć]u u tiskarskom obrtu, jer ste svakako čitali, kako su tipografi sa pla[ć]om poskočili, te ni[j]samo ni mi ostali od toga sačuvani. Nadalje je sada vrlo teško za papir, kojeg se veoma teško i onda samo uz horentne cijene dobiti može što sve skupa izdavačima mnogo brige zadaje, te usljed toga predbježno niti novih rukopisa preuzeti ne možemo, nu smo rado pripralni, čim se samo u malo okolnosti poprave, da počimamo [s] daljnjem izdavanjem.«⁸³

Zaključno s Weissom i njegovom tiskarom, možemo reći da ni Svoboda nije dugo izdržao, već su 1920. posao preuzeli Filip Lipšić i drug. Lipšić u svibnju 1920. piše Rakošu kako su uzrok tomu da ga je njihova tvrtka u posljednje vrijeme zanemarila »redovite staležke promjene«⁸⁴, s kojima je sada gotovo i da su spremni preuzeti njegove nove rukopise. Također piše da je djelo u tisku (»Mihaljova Savjest«, op.a.) i da će biti gotova krajem mjeseca lipnja, nakon čega će mu poslati njegovih 75 primjeraka. Ipak, tek posljednjeg dana mjeseca studenog 1920. Lipšić šalje novo pismo pišući kako su sami radili korekturu knjige »Mihaljova Savjest« stoga jer je poštanski promet još uvijek nepouzdan, a nisu htjeli gubiti vrijeme. Na kraju dodaje kako očekuju veliku količinu papira uz nadu da će biti jeftiniji i da će moći preuzeti neke njegove nove prijevode.⁸⁵ Kad se vidi koliko je vremena trebalo da bi se zgotovila jedna knjiga postaje jasno koliko je truda i upornosti, da ne kažem ludosti, bilo potrebno da se ustraje i opstane u poslu, napose u provincijskim gradićima kao što su bili Bjelovar i Koprivnica. Dobar primjer je to *nesretno* djelo »Mihaljova Savjest«, koje nikako nije uspijevalo biti dogotovljeno. Knjigu na kojoj je radio još Weiss⁸⁶, a Lipšić je prvo polovicom, a zatim i već pred kraj godine obećavao uskoro

⁷⁹ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 21. kolovoza 1917.

⁸⁰ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 27. prosinca 1917.

⁸¹ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 7. lipnja 1918.

⁸² DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Miroslava Svobode Pavlu Rakošu od 16. ožujka 1919.

⁸³ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Miroslava Svobode Pavlu Rakošu od 26. travnja 1919.

⁸⁴ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 9. svibnja 1920.

⁸⁵ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 30. studenoga 1920.,

⁸⁶ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. U dopisnici od 27. srpnja 1921. Lipšić piše: »Poradi prvo[g] naslovnog lista moramo Vam pravo dati, nu je to još grijeh g. Weissa, koji je dao ovaj prvi arak

poslati Rakošu, u travnju 1921. godine (dakle najmanje četiri godine od početka rada na njoj) piše mu kako »Savjest« ovih dana izlazi iz knjigovežnice i kako mu šalje 75 primjeraka, a dodaje i kako su za sada »prebolno opterećeni« raznim djelima i ne mogu uzeti nova djela.⁸⁷ No, ni ovo nikako da stigne do njega. U lipnju dobiva nakladnikovu dopisnicu kojom ga ovaj obavještuje da će mu početkom idućeg tjedan sigurno dostaviti knjige, opet spominjući nedostatak radne snage i nemogućnost prihvaćanja novih rukopisa⁸⁸, da bi 7. srpnja 1921. Lipšić napisao dopisnicu u kojoj Rakošu konačno priopćuje da su primjerci knjige poslani na njegovu adresu.⁸⁹ U sljedećoj dopisnici, od 27. srpnja 1921. kažu da će mu se »poradi ponuđenih rukopisa javiti drugi put, dok nam stigne na putu se nalazeći tiskovni papir«⁹⁰, i tu se korespondencija prekida (ili nema sačuvanih dokumenata) do 3. siječnja 1924. kad Lipšić piše posljednju sačuvanu dopisnicu da je primio pet primjeraka njegove (autorske) knjige pjesama Čeznja za proljećem za koje ga kaže da mu javi cijenu kako bi ih mogao staviti u prodaju.⁹¹

ZAKLJUČAK

Pisma koja je sačuvao Pavao Rakoš dragocjeni su dokumenti jednog vremena, posebno vrijedni iz očista razvoja koprivničkoga izdavaštva u prvim desetljećima 20. stoljeća. Ukazuju na povezanost Weissa i Merhauta te pomažu u rasvjetljavanju Merhautova dolaska u Koprivnicu. Weiss tako postaje makar neizravni pokretač koprivničkog nakladništva u prvim desetljećima 20. stoljeća jer i Merhaut, a posebice Vošicki, kopiraju njegov način poslovanja. Vošicki čak objavljuje iste autore kao i Weiss, kao što su Knut Hamsun i Selma Lagerlöf (što nije posebno čudno jer riječ je o dobitnicima Nobelove nagrade) te pokreće nakladničke nizove za djecu kao što su Petar Juranić ili Tako Vam je bilo nekoć. Iako se dosad smatralo da je Vošicki bio prvi u nekim stvarima u hrvatskom izdavaštvu⁹², kao što su nakladnički nizovi za djevojke, Weiss je to učinio prije njega, kao što je više od desetljeća ranije pokrenuo nakladničke nizove za djecu, poput onih po kojima će Vošicki (između ostalog) postati poznat.

Također, ova pisma izvrsno ilustriraju u kakvim se uvjetima nalaze izdavači, i dokazuju da je Vošicki bio nepopravljivi entuzijast koji je umjesto da očajava stalno tražio nova rješenja i izlaze, veseleći se vjerojatno životu nakon četiri godine rata. U vrijeme u kojemu je nedostatak papira pravilo, a ne izuzetak i u kojemu još nije kako treba uspostavljen poštanski promet, što znači da je distribucija i više nego upitna, a nedostatak radne snage generalni problem, on pokreće i tiska nakladnički niz dječje književnosti koji će steći veliku popularnost, jeftine sveščice na lošem papiru, pod naslovom *Tako vam je bilo nekoć*, a ozbiljno radi na još dvije biblioteke: *Svjetska biblioteka* i *Zbirka glasovitih djela* i polako postaje najvažniji koprivnički nakladnik prve polovice 20. stoljeća.

LITERATURA

1. Arcybašev, Mihail Petrovič. 1922.(?) *Smrt Ivana Landea*. Izdanje knjižare Vinka Vošickog u Koprivnici. Koprivnica.
2. Brozović, Leander. 1978. *Građa za povijest Koprivnice*. Muzej grada Koprivnice. Koprivnica.
3. Dugački, Vlasta. 2011. Historiografija o Česima u Hrvatskoj. *Historijski zbornik* vol. 62, 1. 233-250.

štampati...« Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 27. srpnja 1921.

⁸⁷ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 29. travnja 1921.

⁸⁸ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 1. lipnja 1921.

⁸⁹ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 7. srpnja 1921.

⁹⁰ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 27. srpnja 1921.

⁹¹ DAOS, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 3. siječnja 1921.

⁹² Vidi Majhut, B. (2011.) Djevojačkim srcima: nakladničke cjeline iz dvadesetih godina dvadesetog stoljeća. *Književna smotra*, 43, 161-162 (3-4), 89-103

4. Feletar, Dragutin. 1984. *Industrija Podravine*. Savez geografskih društava Hrvatske. Zagreb.
5. Feletar, Dragutin. 1978. *Iz povijesti koprivničkog tiskarstva*. Posebni otisak iz lista Podravka. Koprivnica.
6. Feletar, Dragutin. 1973. *Podravina. Prinos poznavanju gospodarskog razvoja sjeverozapadne Hrvatske*. Podravka. Koprivnica.
7. Jirásek, Alois. 1917. *U tuđim službama*. Nakladna knjižara Jaroslava Merhauta. Zagreb.
8. Književni vijestnik izdavačke knjižare Vinka Vošickog u Koprivnici. Sezona 1920., arhiv Muzeja Grada Koprivnice.
9. Književni vijestnik izdavačke knjižare Vinka Vošickog u Koprivnici. Sezona 1922., arhiv Muzeja Grada Koprivnice.
10. Lipovac, Marijan i Vondraček, Franjo. 2009. Česi Zagrebu – Zagreb Česima. Vijeće češke nacionalne manjine Grada Zagreba. Zagreb.
11. Ljubo Babić – Antologija. <http://www.moderna-galerija.hr/ljubo-babic/> (pristupljeno 4. kolovoza 2018. 13:25).
12. Majhut, Berislav. 2011. Djevojačkim srcima: nakladničke cjeline iz dvadesetih godina dvadesetog stoljeća. *Književna smotra*, 43, 161-162 (3-4), 89-103.
13. Medar, Mladen. 2007. Prilog istraživanju povijesti Židova u Bjelovaru. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 1. 161-177.
14. Merhaut, Jaroslav. 19???. Češko-hrvatski rječnik. Merhaut. Zagreb.
15. Natuknica aprovizacija. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3412> (pristupljeno 3. listopada 2018. 21:07).
16. Němcová, Božena. 1917. *Bakica*. Naklada knjižare J. Merhaut. Zagreb.
17. Radić, Stjepan. 1910. Češki narod na početku XX. stoljeća. Tiskara Hrvatske stranke prava d.d. Zagreb.
18. Renić, Zorka i Gatalica Tina. 2016. Petnaest bjelovarskih godina Lavoslava Weissa. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 10. 243-262.
19. Stipčević, Aleksandar. 2008. *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knjiga III. Od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas*. Školska knjiga. Zagreb.
20. Strajnić, Kosta. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58305> (pristupljeno 4. kolovoza 2018. 13:18).
21. Stvaratelj. http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_14665 (pristupljeno 30. travnja 2018. 17:57).
22. Špalková, Sabina. 2016. Češka dopunska škola u Zagrebu od 1922. do 1940. godine. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 21, 28.
23. Verne, Jules. 19???. *Crna Indija*. Hrvatska knjižara Jar. Merhauta. Zagreb. II. izdanje.
24. Verne, Jules. 19???. *Zvijezda juga*. Hrvatska knjižara Jar. Merhauta. Zagreb. II. izdanje.
25. Zeyer, Julije. 1917. *Andrija Černišev*. Tisak i naklada V. Vošicki-a. Koprivnica.

Grada

1. Dopis gradonačelnika Vargovića o izdavanju obrtnice iskaznice za Jaroslava Merhauta i Lavoslava Weisa izdana od koprivničkog gradonačelnika Vargovića. Hrvatski državni arhiv. Fond HR-HDA-786-Razne obitelji.
2. Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 9. svibnja 1920., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
3. Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 29. travnja 1921., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
4. Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 1. lipnja 1921., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
5. Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 7. srpnja 1921., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
6. Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 27. srpnja 1921., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
7. Dopisnica Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 3. siječnja 1921., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
8. Dopisnica Jaroslava Merhauta Mariji Radić od 9. kolovoza 1928. Hrvatski državni arhiv. Fond HR-HDA-815-2, Marija Radić supruga, 2.4. Korespondencija.
9. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 11. studenoga 1913., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
10. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 23. travnja 1914., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.

11. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 27. travnja 1914., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
12. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 7. svibnja 1914., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
13. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 7. kolovoza 1914., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
14. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 12. rujna 1914. Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
15. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 14. prosinca 1914. Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
16. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 12. lipnja 1915., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
17. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 20. svibnja 1916., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
18. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 20. srpnja 1916., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
19. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 17. kolovoza 1916., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
20. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 31. kolovoza 1916., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
21. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 30. listopada 1916., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
22. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 16. siječnja 1917. Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
23. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 25. listopada 1922., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
24. Dopisnica Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 14. travnja 1923., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
25. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 20. lipnja 1915., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
26. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 10. studenog 1915., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
27. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 14. srpnja 1916., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
28. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 4. listopada 1916., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
29. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 20. prosinca 1916., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
30. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 28. veljače 1917., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
31. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 6. svibnja 1917., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
32. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 9. lipnja 1917., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
33. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 21. kolovoza 1917., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
34. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 27. prosinca 1917., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
35. Dopisnica Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 7. lipnja 1918., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
36. Dopisnica Miroslava Svobode Pavlu Rakošu od 16. ožujka 1919., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
37. Krsni list Jaroslava Merhauta. Hrvatski državni arhiv, fond HR-HDA-786-Razne obitelji.
38. Kupoprodajni ugovor između Anne Horove i Jaroslava Merhauta, sklopljen u Pragu 28. srpnja 1917. Hrvatski državni arhiv. Fond HR-HDA-786-Razne obitelji.

39. Kupoprodajni ugovor između Nikole Zubića i Jaroslava Merhauta od 10. listopada 1924. Hrvatski državni arhiv. Fond HR-HDA-786-Razne obitelji.
40. Obrtna iskaznica Jaroslava Merhauta i Lavoslava Weisa. Hrvatski državni arhiv. Fond HR-HDA-786-Razne obitelji.
41. Pismo Filipa Lipšića Pavlu Rakošu od 30. studenoga 1920., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
42. Pismo Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 10. srpnja 1914., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
43. Pismo Jaroslava Merhauta Pavlu Rakošu od 23. travnja 1917., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
44. Pismo Lavoslava Kleina Jaroslavu Merhautu od 22. veljače 1911. Hrvatski državni arhiv. Fond HR-HDA-786-Razne obitelji.
45. Pismo Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 3. srpnja 1914., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
46. Pismo Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 16. srpnja 1914., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
47. Pismo Lavoslava Weissa Pavlu Rakošu od 1. srpnja 1915., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
48. Pismo Miroslava Svobode Pavlu Rakošu od 26. travnja 1919., Državni arhiv u Osijeku. HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
49. Rukopis autobiografije Pavla Rakoša, Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 1.1. Osobna i obiteljska dokumentacija, kutija br. 1.
50. Svjedočba čudorednosti za Jaroslava Merhauta od 21. veljače 1907. Hrvatski državni arhiv. Fond HR-HDA-786-Razne obitelji.
51. Svjedodžba Gradskog poglavarstva u Koprivnici Jaroslavu Merhautu o vođenju trgovine papirom i viktualija od 27. studenog 1915. Hrvatski državni arhiv. Fond HR-HDA-786-Razne obitelji.
52. Ugovor o najmu stana-lokala između Dragutina Cingulina i Jaroslava Merhauta od 1. veljače 1941. Hrvatski državni arhiv. Fond HR-HDA-786-Razne obitelji.
53. Ugovor o zakupu između Margarete Matasić i Jaroslava Merhauta od 28. kolovoza 1937. Hrvatski državni arhiv. Fond HR-HDA-786-Razne obitelji.
54. Uredovna svjedočba Kr. Redarstvenog povjereništva za grad Zagreb, br. 984-1915. Jaroslavu Merhautu. Hrvatski državni arhiv. Fond HR-HDA-786-Razne obitelji.
55. Životopis Vinka Vošickog od 14. prosinca 1952. Muzej grada Koprivnice.

SUMMARY

Publishing trade in Koprivnica was marked by the Czech immigrant Vinko Vošicki, who took over the trade from Jaroslav Merhaut. Although previously published papers state that the two of them came to Koprivnica together, this paper indicates that Merhaut came first, from Bjelovar, and Vošicki later, from the Czech Republic. The paper deals with the influence and links between Lavoslav Weiss, publisher from Bjelovar, Merhaut and Vošicki. It displays Merhaut's activity in Croatia and his arrival to Koprivnica, as well as the cooperation of Pavao Rakoš with the three owners of printing houses mentioned above. The correspondence between Vošicki and Krleža has been known for years, as well as the one between Vošicki and Cesarec, but there was not much of the known documentation which could shed light on Vošicki's arrival and activity. This is the reason why the newly found documentation represents the foundation of this paper. It is primarily the correspondence of Weiss and Merhaut with the interpreter and author Rakoš, found in the state archives in Osijek, as well as documentation about Merhaut from the Croatian state archives in Zagreb. This provided additional explanation regarding Merhaut's arrival to Koprivnica, difficulties they encountered during their business activity, such as high prices of paper and frequent lack of it, along with the emergence of a new name that (at least) indirectly affected publishing trade in Koprivnica, the one of Lavoslav Weiss.